

Mariia Zeniv^{a)}

Próba ujednolicenia prawa prywatnego międzynarodowego w państwach Wspólnoty Niepodległych Państw na mocy porozumienia kijowskiego z 1992 roku, konwencji mińskiej z 1993 roku oraz konwencji kiszyniowskiej z 2002 roku

Abstract: The article is devoted to the analysis of main international agreements governing civil and commercial relationships on the territories of states belonging to the Commonwealth of Independent States. It presents a comparison between them. The overview of provisions relating to the conflict of laws is provided. The paper also compares the similarities and differences between those international legal instruments. The reference is made to the provisions on the jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of foreign decisions, as well as to the cooperation among the CIS states in providing legal assistance in civil, family and criminal cases. In the conclusions the author underlines that adoption of the 1993 Minsk Convention on legal assistance and legal relations in civil, family and criminal matters is regarded as result of the process of disintegration after the dissolution of Soviet Union. The fact that only a few CIS states acceded to the 1997 Protocol to the Minsk Convention or the 2002 Kishinev Convention illustrates the reluctance of some states to cooperate closely within the framework of the CIS. In this regard, Ukraine endeavors to pursue the approximation of its national legislation to the European Union law.

Keywords: Commonwealth of Independent States (CIS), unification, jurisdiction, conflict-of-law rules, recognition and enforcement of foreign decisions, legal cooperation and assistance

¹ Mgr, doktorantka w Katedrze Prawa Prywatnego Międzynarodowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

1. Uwagi wstępne

Po rozpadzie Związku Radzieckiego trzy były republiki, tj. Białoruś, Rosja i Ukraina, powołały Wspólnotę Niepodległych Państw [dalej: WNP]¹ w celu współpracy i kontynuacji wzajemnych stosunków prawnych². Obecnie w skład Wspólnoty wchodzi też: Azerbejdżan, Armenia, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawia, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Ukraina nie podpisała jednak Statutu Wspólnoty Niepodległych Państw, przyjętego dnia 22.01.1993 r. w Mińsku³, dlatego oficjalnie nie posiada statusu członka⁴ ani członka stowarzyszonego, uczestniczy zatem w jej działalności jako państwo założycielskie WNP⁵.

Pod auspicjami WNP są między innymi opracowywane umowy międzynarodowe w celu harmonizacji prawa oraz regulowania współpracy międzypaństwowej. Aby te akty normatywne mogły być stosowane na terytorium poszczególnych państw, konieczne jest udzielenie zgody, np. na Ukrainie w trybie ratyfikacji. W zakresie współpracy prawnej w sprawach cywilnych przykładami umów międzynarodowych, które powstały pod auspicjami WNP, są: Porozumienie w sprawie procedury rozstrzygania sporów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej z dnia 20.03.1992 r. [dalej: porozumienie kijowskie z 1992 r.]⁶, Konwencja o po-

¹ Zob. informacje o pracach prowadzonych w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw: <http://e-cis.info/>.

² Należy zaznaczyć, że dnia 8.12.1991 r. Federacja Rosyjska, Republika Białoruś i Ukraina podpisały Układ o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw. Zob. J. Ciszewski: *Aktualne zagadnienia dotyczące umów o obrocie prawnym w stosunkach prawnych między Polską a innymi państwami (sukcesja umów przez nowe państwa, nowe umowy i zakres terytorialnego zastosowania)*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 1994, z. 2, s. 242–243.

³ Statut Wspólnoty Niepodległych Państw (*Статут Співдружності Незалежних Держав*), przyjęty w Mińsku dnia 22.01.1993 r., http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_033.

⁴ Zgodnie z art. 7 ust. 3 Statutu WNP, członkiem WNP może stać się państwo, które podziela cele i zasady Wspólnoty i przyjmuje zawarte w Statucie zobowiązania w drodze przystąpienia do niego za zgodą wszystkich dotychczasowych państw członkowskich. Państwom należącym do WNP przysługuje prawo do wystąpienia ze Wspólnoty, co zrobiła np. Gruzja w sierpniu 2009 r. Jednak rezygnacja Gruzji z uczestnictwa w WNP nie spowodowała ustania obowiązywania w stosunku do niej zawartej w ramach WNP konwencji mińskiej z 1993 r.

⁵ Zob. wyjaśnienia Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy dotyczące historii członkostwa Ukrainy we WNP: <http://old.minjust.gov.ua/55>.

⁶ Porozumienie w sprawie procedury rozstrzygania sporów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej [*Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності*], przyjęte w Kijowie dnia 20.03.1992 r. „Офіційний вісник України” 2005 р., № 12, стор. 190, стаття 587, код акту 31905/2005, http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_076/card6#Public.

mocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych [dalej: konwencja mińska z 1993 r.]⁷, przyjęta w Mińsku dnia 22.01.1993 r., oraz Konwencja o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych [dalej: konwencja kiszyniowska z 2002 r.]⁸, zawarta w Kiszyniowie dnia 7.10.2002 r.

Na wstępie warto zaznaczyć, że na obszarze WNP w niektórych dziedzinach prowadzona jest także regionalna i przygraniczna współpraca między poszczególnymi państwami, realizowana na podstawie zawartych między państwami dwu- lub wielostronnych umów międzynarodowych. Uprawnionymi do zawarcia wskazanych umów są rządy państw, ich ministerstwa lub regiony⁹.

⁷ Konwencja o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Mińsku dnia 22.01.1993 r. [*Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах*]. „Офіційний вісник України” 2005 р., № 44, стор. 328, стаття 2824, код акту 34196/2005, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

Zob. tłumaczenie konwencji mińskiej z 1993 r. na język angielski, <http://www.cisarbitration.com/2017/02/03/minsk-convention-on-legal-assistance-and-legal-relations-in-civil-family-and-criminal-matters/>.

Zob. tłumaczenie konwencji mińskiej z 1993 r. na język francuski N. Bogdanov: *Convention de la CEI du 22 janvier 1993 sur l'aide juridique et les rapports en matière de droit civil, droit de la famille et droit pénal*, „Revue critique de droit international privé” 1997, n° 1, s. 151.

⁸ Konwencja o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Kiszyniowie dnia 7.10.2002 r. [*Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах*]. „Зібрання чинних міжнародних договорів України” 2006 р., № 5, Книга 1, стор. 564, стаття 1156, http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_619.

Zob. tłumaczenie konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. na język angielski, „Журнал международного частного права” 2005, № 4 (50), s. 61—83.

⁹ Na przykład uczestnicząc w takiej współpracy w zakresie spraw humanitarnych, Ukraina podpisała takie podstawowe wielostronne umowy międzynarodowe, jak:

- 1) Deklaracja w sprawie zobowiązań międzynarodowych dotyczących praw człowieka i podstawowych wolności [*Декларація глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та основних свобод*], zawarta dnia 24.09.1993 r. w Moskwie. „Содружество”. Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ 1993 г., № 4(12); „Офіційний вісник України” 2005 р., № 33, стор. 248, стаття 2022, код акту 33386/2005, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_036;
- 2) Konwencja o prawach osób należących do mniejszości narodowych z dnia 21.10.1994 r. [*Конвенция об обеспечении прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам от 21 октября 1994 года*]. „Содружество”. Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ 1994 г., № 3, стр. 74, http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=4619;
- 3) Umowa w sprawie pomocy dla uchodźców i wymuszonych przesiedleńców z dnia 24.09.1993 r. [*Угода про допомогу біженцям та вимушеним переселенцям від 24.09.1993 р.*]. „Содружество”. Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ 1993 г., № 4(12), http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_040;

2. Geneza i motywy przyjęcia porozumienia kijowskiego z 1992 r., konwencji mińskiej z 1993 r. oraz konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.

W ramach współpracy między państwami WNP jako pierwsze przyjęte zostało porozumienie kijowskie z 1992 r.¹⁰ Zakres jego zastosowania jest ograniczony tylko do spraw wynikających z umów i innych stosunków cywilnoprawnych między podmiotami gospodarczymi, ich stosunków z organami państwowymi oraz innymi organami (art. 1). Ten międzynarodowy akt normatywny obejmuje zagadnienia dotyczące jurysdykcji (art. 4), prawa właściwego (art. 11), uznawania i wykonywania zapadłych w tych sprawach orzeczeń (art. 7—9) oraz pomocy prawnej (art. 5—6).

W celu uregulowania stosunków prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych przyjęto konwencję mińską z 1993 r., która została zmieniona i uzupełniona przez uchwalenie dnia 28.03.1997 r. jej nowej redakcji w postaci Protokołu do konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 22 stycznia 1993 r. [dalej: protokół z 1997 r.]¹¹. Następnie, dnia 7.10.2002 r., przyjęta została konwencja kiszyniowska z 2002 r. o takiej samej nazwie i podobnej strukturze. Uzupełnia ona rozwiązania, które mieszczą się w konwencji mińskiej z 1993 r., w szczególności w zakresie pomocy prawnej w sprawach karnych. Porównując obie konwencje, należy zaznaczyć,

4) Umowa o współpracy w zakresie migracji zarobkowej i ochrony socjalnej pracujących migrantów z dnia 15.04.1994 r. [*Угода про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів від 15.04.1994 р.*]. „Офіційний вісник України” 2008 р., № 97, стор. 190, стаття 3217, код акту 45226/2008, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_012.

¹⁰ Dla określenia państw, które są Umawiającymi się Stronami porozumienia kijowskiego z 1992 r., posłużono się w nim pojęciem „Państwa Członkowskie Wspólnoty Niepodległych Państw” (ukr. *Держави — Члени Співдружності Незалежних Держав*; ros. *Государства-члены Содружества Независимых Государств*). Natomiast w konwencji mińskiej z 1993 r., w protokole do niej z 1997 r. oraz konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. używane są w tym celu pojęcia „Umawiające się Strony” (ukr. *Договірні Сторони*; ros. *Договаривающиеся Стороны*).

¹¹ Protokół do Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 22 stycznia 1993 r., przyjęty w Moskwie dnia 28.03.1997 r. [*Протокол до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року*]. „Офіційний вісник України” 2005 р., № 47, 2006 р., № 15, стор. 461 (ДІ), стор. 288, стаття 2980, код акту 34375/2005, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_018.

że w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. kwestiom dotyczącym pomocy prawnej w sprawach karnych poświęcono 56 artykułów, natomiast konwencja mińska z 1993 r. w tym zakresie zawiera 24 artykuły. W literaturze potrzebę bardziej szczegółowego unormowania przez konwencję kiszyniowską z 2002 r. wymienionych kwestii uzasadnia się znacznym wzrostem przestępczości transgranicznej na terenie WNP, a zarazem koniecznością ściślejszej współpracy w sprawach karnych między właściwymi organami poszczególnych państw. Podkreśla się również to, że przyjęcie konwencji mińskiej z 1993 r. i konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. ma doprowadzić do wzmocnienia współpracy między państwami WNP w zakresie wzajemnego udzielania sobie pomocy w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych¹².

Warto odnotować, że geograficzny zakres zastosowania konwencji jest różny. I tak do konwencji mińskiej z 1993 r. przystąpiły wszystkie państwa należące do WNP, natomiast protokół z 1997 r. został obecnie ratyfikowany i obowiązuje jedynie na terytorium: Republiki Armenii, Republiki Białorusi, Republiki Kazachstanu, Republiki Mołdawii, Federacji Rosyjskiej, Republiki Tadżykistan oraz Ukrainy¹³. Z kolei konwencja kiszyniowska z 2002 r. jest stosowana w relacjach między: Republiką Azerbejdżanu, Republiką Armenii, Republiką Białorusi, Republiką Kazachstanu, Republiką Kirgiską oraz Republiką Tadżykistan¹⁴.

Należy także podkreślić, że w treści art. 120 ust. 3 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. przewidziano, że w relacjach między państwami, które ratyfikowały niniejszą konwencję, przestają obowiązywać konwencja mińska z 1993 r. oraz protokół z 1997 r., zatem konwencja kiszyniowska z 2002 r. zastępuje wymienione akty normatywne.

Warto zauważyć, że w konwencji mińskiej z 1993 r. po raz pierwszy został określony status prawny obywateli państw w niej uczestniczących. Mianowicie, zgodnie z art. 1 ust. 1 konwencji mińskiej z 1993 r. (tożsame brzmienie zostało zachowane w art. 1 ust. 1 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.), obywatele każdego Państwa — Umawiającej się Strony, jak również inne osoby legalnie mieszkające na ich terytorium są równouprawnione do zwracania się do organów tych państw, w tym występo-

¹² Zob. więcej O.Ж. Саматов: *Современная правовая помощь и иные формы правового сотрудничества стран СНГ* [Współczesna pomoc prawna i inne formy współpracy prawnej państw WNP]. „Вестник ОГУ” 2006, № 3, s. 145—151; В.В. Винник: *Снимет ли новая редакция конвенции старые проблемы?* [Czy nowa wersja konwencji usunie stare problemy?], http://vestnik.osu.ru/2006_3/31.pdf.

¹³ Zob. informację o państwach, które ratyfikowały protokół z 1997 r., <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/summary?doc=690>.

¹⁴ Zob. informację o państwach, w stosunku do których obowiązuje konwencja kiszyniowska z 2002 r., <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1313>.

wania przed nimi, wytaczania powództw, składania wniosków oraz dokonywania innych czynności procesowych¹⁵.

2.1. Struktura konwencji mińskiej z 1993 r. i konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.

Konwencja mińska z 1993 r. składa się z 5 rozdziałów i 87 artykułów. Rozdziały I, II i IV są podzielone na części. Rozdział I jest poświęcony postanowieniom ogólnym — ochronie prawnej (część 1) i pomocy prawnej (część 2). Rozdział II reguluje stosunki prawne w sprawach cywilnych i rodzinnych. Składa się on z pięciu części: kompetencja; status osobowy; sprawy rodzinne; stosunki majątkowe oraz dziedziczenie. Warto również zaznaczyć, że przepisy tego rozdziału, prócz wskazania prawa właściwego, zawierają także unormowania kwestii procesowych. Rozdział III ujmuje przepisy odnoszące się do uznawania i wykonywania orzeczeń. Rozdział IV, dotyczący pomocy prawnej w sprawach karnych, składa się z trzech części: wydanie; przeprowadzenie ścigania karnego; przepisy szczególne dotyczące pomocy prawnej w sprawach karnych. Konwencję zamyka rozdział V, który określa postanowienia końcowe.

Struktura i nazwy rozdziałów konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. są podobne do zamieszczonych w konwencji mińskiej z 2002 r. Składa się ona bowiem ze 124 artykułów, ujętych w następujących pięciu rozdziałach: postanowienia ogólne; stosunki prawne w sprawach cywilnych i rodzinnych; uznawanie i wykonywanie orzeczeń; pomoc prawna i stosunki prawne w sprawach karnych; postanowienia końcowe.

3. Zakres zastosowania konwencji mińskiej z 1993 r. i konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.

Obie konwencje regulują 4 obszary zagadnień szeroko rozumianego prawa prywatnego międzynarodowego: kwestie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń oraz wzajemnego udzielania pomocy prawnej. Przedmiotowy zakres zastosowania

¹⁵ Zob. О.Ж. Саматов: *Современная правовая помощь и иные формы правового сотрудничества стран СНГ...*, s. 146.

tych konwencji jest jednakowy i dotyczy spraw cywilnych, rodzinnych i karnych. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że w art. 1 ust. 3 i 4 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. użyto pojęcia „sprawy cywilne”. Wskazano także, że w konwencji tej wprowadzono termin „spory ekonomiczne”, który jest nieprecyzyjny¹⁶. W myśl art. 1 ust. 3 i 4 wspomnianej konwencji, „sprawy cywilne” są określone jako dotyczące rozstrzygania sporów ekonomicznych. Ponadto odnotowano, że postanowienia niniejszej konwencji mają także zastosowanie do osób prawnych¹⁷. Jak przewidziano w art. 1 ust. 3 konwencji mińskiej z 1993 r., ma ona zastosowanie do osób prawnych utworzonych zgodnie z ustawodawstwem Umawiających się Stron¹⁸. Konwencja kiszyniowska z 2002 r. natomiast posiada szerszy zakres zastosowania przedmiotowego, gdyż odnosi się do wszystkich osób prawnych, które legalnie działają na terytorium Uczestniczących Stron konwencji¹⁹.

Należy zaznaczyć, że wskazane konwencje nie obejmują swym zakresem spraw gospodarczych i arbitrażowych, w odniesieniu do których zastosowanie znajduje porozumienie kijowskie z 1992 r. W porozumieniu tym unormowane są sprawy gospodarcze, w tym także kwestie uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych, arbitrażowych oraz orzeczeń sądów polubownych. Ponadto, zgodnie z przepisami art. 82 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 118 ust. 3 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.,

¹⁶ Zgodnie z wyjaśnieniami zawartymi w pkt. 4 ust. 1 orzeczenia Sądu Ekonomicznego WNP z dnia 21.02.2007 r. nr 01-1/2-06, o interpretacji Porozumienia w sprawie rozstrzygania sporów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej z dnia 20 marca 1992 r., Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 22 stycznia 1993 r. oraz Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 7 października 2002 r., określenie „spory ekonomiczne” obejmuje spory z udziałem osób prawnych i przedsiębiorców indywidualnych, które są związane z działalnością gospodarczą. Brzmienie tego przepisu w języku rosyjskim jest następujące: „Экономический Суд СНГ считает, что к этой категории относятся споры с участием юридических лиц, индивидуальных предпринимателей, связанные с осуществлением хозяйственной деятельности”.

¹⁷ Zob. brzmienie art. 1 ust. 3 i 4 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. w języku rosyjskim: „Термин »гражданские дела«, употребляемый в настоящей Конвенции, включает в себя также дела, касающиеся разрешения экономических споров. Положения настоящей Конвенции применяются также к юридическим лицам”.

¹⁸ Zob. brzmienie art. 1 ust. 3 konwencji mińskiej z 1993 r. w języku ukraińskim: „Положення цієї Конвенції застосовуються також до юридичних осіб, створених відповідно до законодавства Договірних Сторін”.

¹⁹ Zob. С.В. Бахин, А.С. Игнатьев: *Правовая помощь и правовые отношения по гражданским и семейным делам: корректировка регламентации в рамках СНГ (Кишиневская конвенция 2002 г.)* [Pomoc prawna oraz stosunki prawne w sprawach cywilnych i rodzinnych: dostosowanie regulacji w ramach WNP — konwencja kiszyniowska z 2002 r.]. „Журнал международного частного права” [Санкт-Петербург] 2005, № 4 (50), s. 4.

konwencje nie naruszają postanowień innych umów międzynarodowych, których stronami są Umawiające się Strony²⁰.

Pojawiające się w orzecznictwie poszczególnych państw WNP problemy dotyczące rozgraniczenia zakresów zastosowania oraz wzajemnych relacji między konwencją mińską z 1993 r., konwencją kiszyniowską z 2002 r. i porozumieniem kijowskim z 1992 r. zostały określone w orzeczeniu Sądu Ekonomicznego²¹ nr 01-1/2-06 — O interpretacji Porozumienia w sprawie rozstrzygania sporów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej z dnia 20 marca 1992 r., Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 22 stycznia 1993 r. oraz Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 7 października 2002 r. [dalej: orzeczenie Sądu Ekonomicznego WNP z 2007 r.]²². W orzeczeniu tym podkreślono, że porozumienie kijowskie

²⁰ Porozumienie kijowskie z dnia 20.03.1992 r. weszło w życie i jest stosowane w stosunkach między następującymi państwami WNP: Republiką Azerbejdżanu, Republiką Armenii, Republiką Białorusi, Republiką Kazachstanu, Republiką Kirgiską, Federacją Rosyjską, Republiką Tadżykistan, Turkmenistan, Republiką Uzbekistanu oraz Ukrainą.

²¹ Zob. więcej o strukturze i działalności Sądu Ekonomicznego Wspólnoty Niepodległych Państw, <http://courtcis.org/>. Wskazany Sąd został powołany w 1992 r. w celu zapewnienia integracji ekonomicznej państw należących do WNP. Jego działalność jest uregulowana w Porozumieniu o Statucie Sądu Ekonomicznego WNP z dnia 6.07.1992 r., które na dzień dzisiejszy zostało podpisane i obowiązuje w następujących państwach WNP: Białorusi, Kazachstanie, Kirgistanie, Rosji, Tadżykistanie i Uzbekistanie. Uchwalane przez wskazany Sąd orzeczenia dotyczą rozstrzygania sporów ekonomicznych powstających między państwami WNP w procesie wykonywania obowiązków ekonomicznych, przewidzianych w odpowiednich aktach normatywnych WNP, a także interpretacji umów międzynarodowych WNP w zakresie rynków finansowych, inwestycji, stref wolnego handlu, praw społecznych i ekonomicznych obywateli. Sąd Ekonomiczny WNP współpracuje z najwyższymi organami sądowymi wszystkich państw WNP, które ponadto, na wniosek, udzielają informacji o krajowej praktyce orzeczniczej odnośnie do zagadnień rozpatrywanych przez Sąd Ekonomiczny WNP. Zob. więcej: Л.Э. Каменкова: *Экономический Суд СНГ как гарант обеспечения принципа доступности международного правосудия на пространстве Содружества*. В: Е.В. Бабкина [и др.]: *Международное правосудие в XXI веке*. Под ред. Т.Н. Михалевой. Минск, Бизнесофсет, 2016, s. 178—164, http://courtcis.org/pdf/article_20170111.pdf.

²² Orzeczenie Sądu Ekonomicznego WNP z dnia 21.02.2007 r. nr 01-1/2-06 o interpretacji Porozumienia w sprawie rozstrzygania sporów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej z dnia 20 marca 1992 r., Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 22 stycznia 1993 r. oraz Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 7 października 2002 r., przyjęte w Mińsku dnia 21.02.2007 r. (Решение Экономического Суда Содружества Независимых Государств № 01-1/2-06 21 февраля 2007 г. о толковании Соглашения о порядке разрешения споров, связанных с осуществлением хозяйственной деятельности, от 20 марта 1992 года, Конвенции о правовой помощи

z 1992 r. reguluje węższy krąg stosunków, czyli stosunki wynikające z udzielania pomocy prawnej, a także z uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń sądowych w sprawach gospodarczych. Z tego też względu normy zawarte w porozumieniu kijowskim z 1992 r. należy interpretować jako mające znaczenie norm specjalnych, co odpowiada zasadzie *lex speciales derogat legi generali* (pkt 5 ust. 3, 4 orzeczenia Sądu Ekonomicznego WNP z 2007 r.). Skutkuje to tym, że porozumienie kijowskie z 1992 r. będzie miało pierwszeństwo w zastosowaniu przed konwencją mińską z 1993 r.²³

Jeśli chodzi o zakres zastosowania konwencji mińskiej z 1993 r. i zmieniającego ją protokołu z 1997 r., to w celu wyjaśnienia relacji między nimi Sąd Ekonomiczny WNP powołał się na art. 40 pkt 4 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, sporządzonej w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r.²⁴ Mianowicie podkreśla się, że zarówno w relacjach między państwami, które nie są stronami protokołu z 1997 r., jak i w relacjach między państwami, które ratyfikowały, wskazany protokół z 1997 r., a państwami, które go nie ratyfikowały, należy stosować przepisy konwencji mińskiej z 1993 r. (pkt 7 decyzji Sądu Ekonomicznego WNP z dnia 21.02.2007 r.). Reguły rozgraniczenia zakresów zastosowania konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. i konwencji mińskiej z 1993 r. zostały przewidziane w art. 120 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. Zgodnie z jego brzmieniem, w relacjach między państwami uczestniczącymi zarówno w konwencji mińskiej z 1993 r., jak również w relacjach między państwami, które ratyfikowały konwencję kiszyniowską z 2002 r., a państwami, które jej nie ratyfikowały, zastosowanie znajdują przepisy konwencji mińskiej z 1993 r.²⁵ Natomiast w relacjach między państwami, które przystąpi-

и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 года и Конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года, http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_g06.

²³ O zakresie zastosowania i wzajemnych relacjach między konwencją mińską z 1993 r. a porozumieniem kijowskim z 1992 r. w sprawie uznania i wykonania zagranicznych orzeczeń zob. więcej: Э.Н. Нагорная, Т.Н. Зацепина: *Исполнение иностранных судебных актов в государствах-участниках Содружества Независимых Государств: срез в рамках исследования Экономического Суда Содружества Независимых Государств*, http://sudsng.org/download_files/publication/2016/article_20160428_2.pdf.

²⁴ Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. Dz.U. 1990, nr 74, poz. 439, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900740439>.

²⁵ Podobne wyjaśnienie zostało zawarte w postanowieniach Piśma Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy w sprawie zastosowania konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z dnia 21.01.2006 r., nr 26-53/7 [Лист Міністерства юстиції України від 21.01.2006 р. № 26-53/7 Щодо застосування конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах], http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v53_7323-06.

ły do konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., przepisy konwencji mińskiej z 1993 r. przestają obowiązywać.

4. Międzynarodowa właściwość sądów

4.1. Jurysdykcja ogólna

Zarówno konwencja mińska z 1993 r., jak i konwencja kiszyniowska z 2002 r. przewidują łącznik miejsca zamieszkania pozwanego jako łącznik jurysdykcyjny określający Umawiającą się Stronę, której sądy są właściwe do rozpatrzenia sprawy. W sytuacji kilku pozwanych, którzy mają miejsce zamieszkania w różnych państwach WNP, podstawą jurysdykcji krajowej jest miejsce zamieszkania jednego z pozwanych, zależnie od wyboru powoda (art. 20 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 22 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.).

W przypadku wytoczenia powództwa przeciwko osobie prawnej jurysdykcja przysługuje sądowi tej Umawiającej się Strony konwencji, na terytorium której znajduje się zarząd, filia lub przedstawicielstwo osoby prawnej. Jednocześnie warto podkreślić, że sądy każdej Umawiającej się Strony konwencji są właściwe do wszczęcia postępowania, gdy na ich terytorium:

- a) przedsiębiorstwo albo jego filia prowadzi handel, przemysł lub inną działalność gospodarczą;
- b) spełnione lub częściowo powinno być spełnione świadczenie wynikające z umowy, która jest przedmiotem sporu;
- c) powód ma miejsce stałego zamieszkania lub siedzibę — w sprawach o dochodzenie roszczeń o ochronę honoru, godności i dobrego imienia firmy.

Warto również zauważyć, że w niektórych rodzajach spraw w treści jednego artykułu tych konwencji zawarte są zarówno normy określające prawo właściwe, jak i sąd kompetentny do rozpoznania sprawy. Przy czym jurysdykcja krajowa jest uzależniona od tego, prawo którego państwa jest właściwe do regulowania stosunków prawnych. Wskazane podejście ma zastosowanie np. w sprawach wynikających ze stosunków prawnych między małżonkami czy też między rodzicami a dziećmi (art. 27 i art. 32 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 30 i art. 35 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.).

4.2. Jurysdykcja wyłączna

W sprawach, których przedmiotem jest prawo własności lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości, jurysdykcję wyłączną mają sądy państwa, na terytorium którego nieruchomość jest położona. Roszczenia do przewoźników, które wynikają z umów przewozu ładunków, pasażerów i bagażu, zgłaszać należy w miejscu siedziby zarządu firmy transportowej (art. 20 ust. 3 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 22 ust. 3 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.).

4.3. Jurysdykcja umowna

Należy nadmienić, że zarówno w konwencji mińskiej z 1993 r., jak i w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. zamieszczono przepisy pozwalające stronom na zawarcie umowy jurysdykcyjnej. Powinna być ona sporządzona na piśmie, jednak może wskazywać jedynie właściwość sądu Umawiającej się Strony konwencji. Możliwość dokonania wyboru jurysdykcji krajowej jest ograniczona w przypadku przyznania jurysdykcji wyłącznej sądom określonego państwa, a mianowicie w sprawach dotyczących nieruchomości (art. 20 ust. 3 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 22 ust. 3 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.).

5. Prawo właściwe dla określonych zakresów spraw

5.1. Sprawy z zakresu prawa cywilnego

Normy kolizyjne, które zawarte są zarówno w konwencji mińskiej z 1993 r., jak i w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., posługują się łącznikiem obywatelstwa dla określenia prawa właściwego do ustalenia zdolności do czynności prawnych osoby fizycznej. W wypadku osoby nieposiadającej żadnego obywatelstwa zastosowanie ma łącznik miejsca stałego zamieszkania. Warto jednak zauważyć, że nie została unormowana sytuacja, w której ustalenie miejsca stałego zamieszkania takiej osoby byłoby niemożliwe, lub gdy nie posiadałaby ona miejsca stałego zamieszkania w żadnym państwie. Zdolność prawna osoby prawnej jest określana przez prawo państwa, zgodnie z którego ustawodawstwem została ona założona. W sprawach o uznanie osoby za zaginioną lub zmar-

łą czy stwierdzenie jej zgonu właściwe jest prawo Umawiającej się Strony konwencji, której organy wymiaru sprawiedliwości są kompetentne do rozpatrzenia tych spraw.

5.2. Sprawy z zakresu prawa rodzinnego

Normy kolizyjne, które są zamieszczone w konwencjach mińskiej i kiszyniowskiej, regulują stosunki prawne wynikające z zawarcia, ustania lub nieważności małżeństwa, jak również osobiste i majątkowe stosunki prawne między małżonkami, ustalenie i zaprzeczenie macierzyństwa lub ojcostwa, stosunki prawne między rodzicami i dziećmi, opiekę i kuratelę oraz przysposobienie (przepisy art. 26—37 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 29—40 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Dla ustalenia prawa właściwego dla możliwości zawarcia małżeństwa obie konwencje przewidują łącznik obywatelstwa każdego z nupturientów, a w wypadku osób bez obywatelstwa posługują się łącznikiem miejsca stałego zamieszkania. W kontekście przesłanek zawarcia małżeństwa właściwe jest prawo państwa, na terytorium którego małżeństwo jest zawierane, czyli zastosowanie znajduje zasada właściwości *legis loci celebrationis* (art. 26 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 29 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Stosunki osobiste i majątkowe między małżonkami zostały unormowane za pomocą kaskady łączników. Mianowicie najpierw stosuje się łącznik wspólnego miejsca zamieszkania małżonków, a w jego braku — łącznik ich wspólnego obywatelstwa. W odniesieniu do nieruchomości łącznikiem wskazującym prawo właściwe jest miejsce położenia nieruchomości, czyli zasada *legis rei sitae* (art. 27 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 30 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Prawo właściwe dla rozwiązania małżeństwa określono w przepisach art. 28 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 31 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. W tej kategorii spraw podstawę określnika nominalnego stanowi obywatelstwo, dopełniaczem jest obywatelstwo obojga małżonków, a subokreślnikiem temporalnym — chwila złożenia wniosku o rozwód. Jeżeli małżonkowie są obywatelami różnych Umawiających się Stron konwencji, to właściwe będzie prawo tej Umawiającej się Strony, przed organem której toczy się postępowanie o rozwód.

Zgodnie z art. 31 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 34 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., ustalenie i zaprzeczenie ojcostwa albo macierzyństwa podlega prawu ojczystemu dziecka z chwili jego urodzenia. Warto także zaznaczyć, że w konwencji mińskiej z 1993 r. właściwość prawa w sprawach dotyczących dokonania lub rozwiązania przysposobienia (art. 37 ust. 1 i 3) jest unormowana za pomocą łącznika obywatel-

stwa przysposabiającego w chwili złożenia wniosku o przysposobienie lub jego rozwiązanie. W sytuacji dokonania przysposobienia wspólnego przez małżonków posiadających różne obywatelstwa państw WNP (dotyczy to również rozwiązania takiego przysposobienia) powinny być spełnione przesłanki przewidziane przez prawo obu Umawiających się Stron konwencji. Takie same przepisy zamieszczono w art. 40 ust. 1 i 3 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., jednakże są one uzupełnione o przesłankę „z wyjątkiem gdy wewnętrzne ustawodawstwo Umawiającej się Strony, której obywatelem jest dziecko, przewiduje inne unormowania”. Za prawo właściwe dla ustanowienia lub uchylecia opieki i kurateli uznano prawo tej Umawiającej się Strony, której obywatelem jest osoba, w stosunku do której ma być ustalona albo uchylona opieka lub kuratela. Stosunki prawne między opiekunem lub kuratorem a osobą pozostającą pod opieką lub kuratelą mają podlegać prawu Umawiającej się Strony, której organ ustanowił opiekę lub kuratelę.

Należy także zaznaczyć, że obie konwencje w treści przepisu poświęconego stosunkom rodzinnym między rodzicami a dziećmi zawierają też regulację dotyczącą obowiązku alimentacyjnego (art. 32 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 35 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Warto odnotować, że protokół z 1997 r., zmieniający konwencję mińską z 1993 r. i mający zastosowanie w relacjach między państwami, które go ratyfikowały, zawiera przepisy, które między innymi w zakresie zobowiązań alimentacyjnych są identyczne z rozwiązaniami zawartymi w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. Mianowicie dla określenia praw i obowiązków, w tym obowiązku alimentacyjnego względem dzieci, za właściwe w pierwszej kolejności kaskady łączników uznano prawo Umawiającej się Strony konwencji, na terytorium której rodzice i dzieci mają wspólne miejsce stałego zamieszkania. W sytuacji gdy miejsce stałego zamieszkania każdego z nich znajduje się na terytorium różnych Umawiających się Stron konwencji, zastosowanie ma prawo Umawiającej się Strony, której obywatelem jest dziecko. Zobowiązania alimentacyjne rodziców względem ich pełnoletnich dzieci, jak również zobowiązania alimentacyjne między innymi członkami rodziny poddano prawu tej Umawiającej się Strony konwencji, na terytorium której wspomniane osoby miały wspólne miejsce zamieszkania, a w jego braku — prawu Umawiającej się Strony, której obywatelem jest osoba ubiegająca się o świadczenia alimentacyjne.

Jak już zasygnalizowano, nie wszystkie Państwa — Umawiające się Strony konwencji mińskiej z 1993 r. ratyfikowały protokół z 1997 r., a zatem w stosunku do niektórych z nich nadal obowiązują unormowania określone w konwencji mińskiej z 1993 r. W odniesieniu do stosunków prawnych między rodzicami a dziećmi zawarte w konwencji mińskiej

z 1993 r. normy kolizyjne wskazują jako właściwe prawo Umawiającej się Strony, na terytorium której dzieci posiadają miejsce stałego zamieszkania. Roszczenia alimentacyjne rodziców wobec ich pełnoletnich dzieci podlegają prawu Umawiającej się Strony, na terytorium której znajduje się miejsce zamieszkania osoby ubiegającej się o świadczenia alimentacyjne. Warto jednocześnie zauważyć, że konwencja mińska z 1993 r. nie reguluje stosunków dotyczących obowiązku alimentacyjnego między innymi członkami rodziny. Natomiast zawiera ona unormowania zobowiązań alimentacyjnych między małżonkami (art. 27) oraz rodzicami i dziećmi (art. 32). Protokół z 1997 r. i konwencja kiszyniowska z 2002 r. we wskazanym zakresie spraw zawierają przepisy uzupełnione o zobowiązania alimentacyjne między innymi członkami rodziny.

5.3. Rozwiązania z zakresu prawa spadkowego

Kolejną ważną dziedziną uregulowaną w konwencji mińskiej z 1993 r. (art. 44—50) i w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. (art. 47—53) są sprawy spadkowe. W zakresie prawa do dziedziczenia konwencyjne normy kolizyjne wskazują na właściwość prawa tej Umawiającej się Strony, na terytorium której spadkodawca miał ostatnie miejsce stałego zamieszkania. W przypadku dziedziczenia nieruchomości właściwe jest prawo Umawiającej się Strony, na terytorium której nieruchomość jest położona. Należy zaznaczyć, że w obu konwencjach zostały także unormowane kwestie dotyczące zdolności testowania oraz formy testamentu i jego odwołania. Mianowicie jako właściwe określono prawo Umawiającej się Strony konwencji, w której spadkodawca miał miejsce zamieszkania w chwili sporządzenia testamentu. Jednak w sytuacji niedochowania ustalonej formy i gdy nie jest ona sprzeczna z prawem miejsca sporządzenia testamentu, testament lub jego odwołanie nie mogą być uznane za nieważne.

5.4. Uwagi ogólne

Warto zauważyć, że w sprawach wynikających z zakresu prawa cywilnego i rodzinnego za decydujący o prawie właściwym określony został łącznik obywatelstwa. Dotyczy to np. przepisów, które regulują: zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych (art. 23 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 26 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.), zawarcie małżeństwa (art. 26, 28 i 30 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 29, 31 i 33 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.), ustalenie i zaprzeczenie macie-

rzyństwa lub ojcostwa (art. 31 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 34 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.), przysposobienie (art. 37 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 40 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.), opiekę i kuratelę (art. 33 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 36 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Natomiast przy unormowaniu stosunków prawnych w zakresie spraw rodzinnych pierwszeństwo w zastosowaniu nadano łącznikowi miejsca stałego zamieszkania (*domicilium*). Określa on prawo właściwe w stosunkach między małżonkami (art. 27 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 30 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.) oraz w stosunkach między rodzicami i dziećmi (art. 32 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 35 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.).

Warto także zaznaczyć, że podobnie jak konwencja mińska z 1993 r., konwencja kiszyniowska z 2002 r. nie przewiduje takich współczesnych tendencji rozwoju prawa kolizyjnego, jakimi są zasada stosowania najkorzystniejszego prawa czy zasada najściślejszego związku. Zasadne w tym kontekście jest twierdzenie, że głównym dążeniem i celem przyjęcia obu konwencji było przede wszystkim zapewnienie i uregulowanie kwestii udzielenia pomocy prawnej oraz uznawania i wykonywania orzeczeń zagranicznych²⁶. Ponieważ obie konwencje nie wskazują na możliwość stosowania łącznika najściślejszego związku dla ustalenia prawa właściwego, stosowaniu podlegają zawarte w nich postanowienia szczególne²⁷.

W literaturze wyrażono pogląd, że analiza konwencji mińskiej z 1993 r. oraz konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. pozwala wnioskować o dopuszczalności wyboru prawa właściwego. Niemniej jednak nie rozstrzygają one tej kwestii wprost i precyzyjnie. Wynika to z brzmienia art. 38 ust. 4 konwencji mińskiej z 1993 r.: „Powstanie i ustanie prawa własności lub innego prawa rzeczowego na majątku, które są przedmiotem czynności prawnej, podlega prawu Umawiającej się Strony, na terytorium której czynność została dokonana, jeśli »Strony« nie uzgodniły inaczej”²⁸. Odpowiadający temu prze-

²⁶ Zob. Г.В. Концевой: *Алиментные обязательства в международном частном праве* [Zobowiązania alimentacyjne w prawie prywatnym międzynarodowym], [Диссертация] Саратов 2015, s. 93—94.

²⁷ Zob. też Е.В. Бабкина, Н.С. Байбороша: *Возможность унификации коллизионных вопросов брачно-семейных отношений в рамках Содружества Независимых Государств* [Możliwość ujednolicenia kwestii kolizyjnych dotyczących stosunków małżeńskich i rodzinnych w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw], s. 149, http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/5993/1/babkina_bayborosha_2010_2_IL_issues.pdf.

²⁸ Por. brzmienie art. 38 ust. 4 konwencji mińskiej z 1993 r. w języku ukraińskim: „Виникнення і припинення права власності або іншого речового права на майно, що є предметом угоди, визначається за законодавством місця здійснення угоди, якщо інше не передбачено угодою Сторін”.

Por. brzmienie art. 38 ust. 4 konwencji mińskiej z 1993 r. w języku rosyjskim: „Возникновение и прекращение права собственности или иного вещного права на имущество,

pisowi art. 41 ust. 4 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. jest jednakowo brzmiący, jednak zamiast słowa „Strony” zawiera sformułowanie „Umawiające się Strony”²⁹. W doktrynie przedmiotu problem dotyczący nieklarownego sformułowania przytoczonych przepisów konwencji wyjaśnia się w sposób następujący. W celu podkreślenia rozróżnienia wskazanych terminów dokonano porównania tych przepisów z postanowieniami zamieszczonymi w bilateralnych umowach międzynarodowych o pomocy prawnej (art. 38 pkt 3), jakie Federacja Rosyjska zawarła z Republiką Azerbejdżanu, Republiką Kirgiską oraz z Republiką Mołdowa. Ich analiza sugeruje, że w odniesieniu do stron zawieranej czynności prawnej słowo „strony” pisane jest małą literą. Natomiast w celu odróżnienia od Umawiających się Stron konwencji określane są jako „Umawiające się Strony”. Opierając się na przytoczonych rozważaniach, wskazano na potrzebę przyjęcia podobnego podejścia w celu wyjaśnienia przepisów konwencji mińskiej z 1993 r. Użyte w tej konwencji pojęcie „Strony” należałoby rozumieć jako odwołanie się do stron zawieranej czynności prawnej. Z kolei w przypadku konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. zawarte w niej sformułowanie „Umawiające się Strony” należy rozumieć jako państwa WNP, które przystąpiły do tej konwencji. W szczególności podkreśla się, że chociaż pojęcia „Strony” i „Umawiające się Strony” są napisane wielkimi literami, to w analizowanych artykułach mowa o stronach czynności prawnej, którym umożliwiono dokonanie wyboru prawa właściwego³⁰.

Warto także zaznaczyć, że zgodnie z art. 19 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 21 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., stosowanie prawa innej Umawiającej się Strony jest ograniczone przez klauzulę porządku publicznego (*ordre public*) państwa *forum*. Wskazano, że stosowanie prawa obcego nie może naruszać suwerenności lub bezpieczeństwa albo pozostawać w sprzeczności z ustawodawstwem Umawiającej się Strony³¹.

являющееся предметом сделки, определяется по законодательству места совершения сделки, если иное не предусмотрено соглашением Сторон”.

²⁹ Por. brzmienie art. 41 ust. 4 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. w języku rosyjskim: „Возникновение и прекращение права собственности или иного вещного права на имущество, являющееся предметом сделки, определяется по законодательству места совершения сделки, если иное не предусмотрено соглашением Договаривающихся Сторон”.

³⁰ С.В. Бахин, А.С. Игнатьев: *Правовая помощь и правовые отношения по гражданским и семейным делам: корректировка регламентации в рамках СНГ* (Кишиневская конвенция 2002 г.),..., s. 10.

³¹ Por. brzmienie art. 19 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 21 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. w języku ukraińskim: „Прохання про надання правової допомоги може бути відхилено, якщо надання такої допомоги може завдати шкоди суверенітету або безпеці, або суперечить законодавству запитуваної Договірної Сторони”.

Reasumując, należy podkreślić, że zamieszczone zarówno w konwencji mińskiej z 1993 r., jak i w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. normy kolizyjne nie mają charakteru regulacji uniwersalnej, która potencjalnie prowadziłaby do właściwości każdego prawa na świecie. Przewidują one skutek wielostronny, ponieważ wskazują jako właściwe prawo państwa, które jest Umawiającą się Stroną konwencji³². Takie ujęcie było przyjmowane w konwencjach haskich z pierwszej połowy XX w. Międzynarodowe umowy bilateralne natomiast jako właściwe przeważnie przyjmują prawo jednej z Umawiających się Stron³³.

6. Uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń

Z zestawienia przepisów konwencji mińskiej z 1993 r. oraz konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. wynika, że mimo przepisów dotyczących uznania i wykonania orzeczeń w sprawach cywilnych i rodzinnych, konwencja kiszyniowska z 2002 r. reguluje dodatkowo kwestię uznania i wykonania wyroków w sprawach karnych. Dotyczące tego zagadnienia postanowienia zostały zamieszczone w części 5 rozdziału IV *Pomoc prawna oraz stosunki prawne w sprawach karnych* konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. W odniesieniu do uznawania i wykonywania obcych orzeczeń w sprawach cywilnych i rodzinnych wymienione akty międzynarodowe nie różnią się znacznie, z wyjątkiem np. przepisu o odmowie uznania lub wykonania

Por. brzmienie art. 19 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 21 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. w języku rosyjskim: „В оказании правовой помощи может быть отказано полностью или частично, если оказание такой помощи может нанести ущерб суверенитету или безопасности либо противоречит законодательству запрашиваемой Договаривающейся Стороны”.

³² Należy zauważyć, że Ustawa Ukrainy nr 2709-IV z dnia 23.06.2005 r. o *prawie prywatnym międzynarodowym* pozwala jedynie na odesłanie zwrotne. Mianowicie, zgodnie z brzmieniem jej art. 9: „każde wskazanie prawa obcego państwa ma być rozumiane jako wskazanie norm merytorycznych owego państwa, które regulują odpowiednie stosunki prawne, wyłączając przy tym stosowanie norm kolizyjnych prawa obcego, jeżeli niniejsza ustawa nie stanowi inaczej. W przypadkach dotyczących statutu personalnego i statutu rodzinnego osoby fizycznej odesłanie zwrotne do prawa Ukrainy jest dopuszczalne”.

Zob. tłumaczenie Ustawy Ukrainy o *prawie prywatnym międzynarodowym* nr 2709-IV z dnia 23.06.2005 r. w: J. Czubak, W. Macokina, I. Kotlyarska: *Ukraińskie prawo prywatne międzynarodowe* (tłum. z jęz. ukraińskiego). KPP 2008, z. 2, s. 571—590.

³³ Zob. P. Mostowik: *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2014, s. 114—118.

orzeczeń. Pod pojęciem „orzeczenie” rozumie się zarówno orzeczenia sądów, jak i innych organów wymiaru sprawiedliwości z zakresu spraw cywilnych i rodzinnych, w tym także zatwierdzone przez sąd ugody sądowe, jak również akty notarialne dotyczące zobowiązań pieniężnych.

Należy także zaznaczyć, że zarówno konwencja mińska z 1993 r., jak i konwencja kiszyniowska z 2002 r. zawierają następujące podstawy odmowy uznania i wykonania zagranicznych orzeczeń:

- 1) gdy zgodnie z ustawodawstwem Umawiającej się Strony, w której orzeczenie zostało wydane, nie jest ono prawomocne i nie podlega wykonaniu na jej terytorium, z wyjątkiem gdy orzeczenie podlega wykonaniu do czasu uprawomocnienia się;
- 2) gdy pozwany nie wdał się w spór co do istoty sprawy ze względu na brak należytego doręczenia w czasie umożliwiającym podjęcie obrony pisma wszczynającego postępowanie;
- 3) gdy sprawa między tymi samymi stronami o to samo roszczenie została już prawomocnie osądzona przez sąd tej Umawiającej się Strony, na której terytorium orzeczenie ma być uznane i wykonane, albo gdy zostało już uznane orzeczenie sądu państwa trzeciego, a także jeżeli między tymi samymi stronami już wcześniej zostało wszczęte postępowanie w tej samej sprawie przed sądem Umawiającej się Strony, na której terytorium orzeczenie ma być uznane i wykonane;
- 4) jeżeli na podstawie niniejszej konwencji, a w wypadku braku w niej takiego uregulowania — na podstawie prawa wewnętrznego Umawiającej się Strony, na której terytorium orzeczenie ma być uznane i wykonane, sprawa podlega wyłącznej jurysdykcji jej organów;
- 5) gdy brak dokumentu potwierdzającego dokonanie przez strony umownego wyboru sądu właściwego;
- 6) gdy upłynął termin przedawnienia przewidziany w ustawodawstwie Umawiającej się Strony, w której wniesiono o wykonanie orzeczenia.

Oprócz wymienionych podstaw odmowy uznania i wykonania orzeczeń, następujące dwie podstawy zostały dodatkowo wprowadzone w konwencji kiszyniowskiej (art. 59):

- orzeczenie wydano z naruszeniem postanowień niniejszej konwencji,
- uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego wezwanej Umawiającej się Strony.

Jak wyjaśnia treść wskazanego wcześniej orzeczenia Sądu Ekonomicznego WNP z 2007 r., w sytuacji gdy jedno lub oba państwa, które związały się konwencją mińską z 1993 r., nie są jednocześnie Stronami porozumienia kijowskiego z 1992 r., w stosunkach między nimi niezbędnym warunkiem przymusowego wykonania orzeczenia zagranicznego jest jego uznanie przez podjęcie stosownej procedury. Natomiast w stosunkach między Umawiającymi się Stronami zarówno konwencji miń-

skiej z 1993 r., jak i porozumienia kijowskiego z 1992 r. do wykonania orzeczenia zagranicznego nie jest konieczne wcześniejsze przeprowadzenie procedury jego uznania (pkt 2 ust. 7 orzeczenia Sądu Ekonomicznego WNP z dnia 21.02.2007 r.)³⁴.

Ponadto należy odnotować, że sąd rozpoznający sprawę o uznanie i stwierdzenie wykonalności orzeczenia ogranicza się do ustalenia, że przewidziane w konwencji warunki są spełnione. Zgodnie z niniejszym orzeczeniem, podstawę wydania tytułu egzekucyjnego stanowi dotrzymanie podczas orzekania w sprawie postanowień konwencji (art. 54 ust. 2 konwencji mińskiej z 1993 r. oraz art. 57 ust. 2 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Sąd nie rozpoznaje sprawy merytorycznie, bo nie jest uprawniony do badania legalności lub zasadności orzeczenia wydanego przez sąd innej Umawiającej się Strony³⁵.

7. Udzielenie pomocy prawnej

Przepisy o charakterze ogólnym, które dotyczą udzielenia pomocy prawnej, są zawarte w rozdziale II konwencji mińskiej z 1993 r. (art. 4–19) oraz w rozdziale II konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. (art. 4–21). W obu tych konwencjach zakres pomocy prawnej określa szereg czynności procesowych i innych czynności, które są przewidziane w ustawodawstwie wezwanej Umawiającej się Strony, jak: sporządzanie i przysyłanie dokumentów, dokonywanie przeszukań, przysyłanie i wydawanie dowodów rzeczowych, opracowywanie opinii, przesłuchanie stron,

³⁴ Zob. pkt. 4 i 5 orzeczenia Sądu Ekonomicznego WNP nr 01-1/2-06 z dnia 21.02.2007 r. w języku rosyjskim: „Решение по хозяйственному спору, вынесенное судом государства-участника Соглашения от 20 марта 1992 года, исполняется на территории другого государства-участника без проведения процедуры его признания в судебном порядке на основании ходатайства, направляемого заинтересованной стороной органу, уполномоченному осуществлять исполнение по законодательству государства, на территории которого исполнение испрашивается (статьи 7, 8). Судебное производство об отказе в приведении решения в исполнение может быть возбуждено только по ходатайству, заявленному стороной, против которой вынесено решение (статья 9). Признание иностранного судебного решения путем проведения соответствующей судебной процедуры как условие его принудительного исполнения требуется в отношениях между государствами-участниками Конвенции от 22 января 1993 года (статьи 51, 54) во всех случаях, когда одно или оба государства, вовлеченные в процесс исполнения решения, не являются участниками Соглашения от 20 марта 1992 года”.

³⁵ Zob. Г.В. Концевой: *Алиментные обязательства в международном частном праве...*, s. 133–134.

podejrzanych, świadków, biegłych, wszczęcie ścigania karnego, poszukiwanie i wydanie osób, które popełniły przestępstwa, uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych oraz wyroków karnych zawierających rozstrzygnięcie w zakresie powództwa cywilnego (ukr. *вироків у частині цивільного позову*), tytułów wykonawczych, a także doręczanie dokumentów.

Z analizy niniejszych dwóch międzynarodowych aktów normatywnych wynika, że konwencja kiszyniowska z 2002 r. zawiera bardziej doprecyzowane postanowienia normujące kwestie ubiegania się o pomoc prawną oraz wyboru języka odpowiednich dokumentów. W obu wymienionych konwencjach zamieszczono przepis, w myśl którego centralne organy wymiaru sprawiedliwości Umawiających się Stron udzielają sobie wzajemnie informacji o obowiązującym na ich terytorium lub obowiązującym wcześniej ustawodawstwie wewnętrznym, a także o praktyce jego stosowania przez odpowiednie organy wymiaru sprawiedliwości. Oprócz tego każda Umawiająca się Strona konwencji jest zobowiązana ponosić koszty wynikające z udzielenia pomocy prawnej.

W odniesieniu do wykonywania wniosku o udzielenie pomocy prawnej konwencja mińska z 1993 r. oraz konwencja kiszyniowska z 2002 r. przewidują ogólną zasadę stosowania prawa tej Umawiającej się Strony, której organy są wezwane do przeprowadzenia odpowiednich czynności procesowych. Na wniosek właściwego organu wzywającego może być stosowany sposób dokonania czynności, który jest określony przez prawo wzywającej Umawiającej się Strony, pod warunkiem, że nie będzie to sprzeczne z prawem wezwanej Umawiającej się Strony. W konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. powyższe postanowienie zostało poszerzone przez zamieszczenie w nim dodatkowego wymagania skierowanego do wzywającej Umawiającej się Strony. Dotyczy ono wymogu dołączenia wraz z wnioskiem treści tekstu właściwej ustawy procesowej.

Warto również zaznaczyć, że obie konwencje przewidują przepis zezwalający na odmowę udzielenia pomocy prawnej. Mianowicie pomocy prawnej nie udziela się, jeżeli mogłoby to naruszyć suwerenność lub bezpieczeństwo albo pozostawałoby w sprzeczności z podstawowymi zasadami prawa wezwanej Umawiającej się Strony. W konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. przepis ten został uzupełniony o wskazówkę, że w wypadku odmowy udzielenia pomocy prawnej wzywająca Umawiająca się Strona powinna być niezwłocznie powiadomiona o przyczynach takiej odmowy.

W przeciwieństwie do konwencji mińskiej z 1993 r. (art. 14), zarówno konwencja kiszyniowska z 2002 r. (art. 13), jak i protokół z 1997 r. (art. 14) zawierają uzupełnione i bardziej poszerzone postanowienia odnośnie do przysyłania aktów stanu cywilnego i innych dokumentów. Zgodnie z ich brzmieniem, Umawiające się Strony zobowiązują się do przysyłania so-

bie wzajemnie, na wniosek, nieodpłatnie i bez dokonania tłumaczenia, wyciągów z aktów stanu cywilnego, dokumentów o wykształceniu i potwierdzających doświadczenia zawodowe, a także innych dokumentów dotyczących praw, interesów osobowych i majątkowych obywateli Umawiających się Stron, jak również innych osób zamieszkujących na ich terytoriach. W danym zakresie konwencja kiszyniowska z 2002 r. i protokół z 1997 r. zawierają dodatkowo przepis, zgodnie z którym przesyłanie aktów stanu cywilnego odbywa się bezpośrednio przez właściwe urzędy stanu cywilnego Umawiających się Stron, z jednoczesnym zawiadomieniem obywateli o przesłaniu dokumentów.

W celu porównania przepisów dotyczących procedury udzielenia wzajemnej pomocy prawnej, które zawarte są, z jednej strony, w konwencji mińskiej z 1993 r. i konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., a z drugiej strony, we wspomnianym porozumieniu kijowskim z 1992 r., warto odwołać się do ich wyjaśnień przedstawionych w orzeczeniu Sądu Ekonomicznego WNP z dnia 21.02.2007 r. (pkt 2). Wskazuje się w nim, że przepisy art. 5 porozumienia kijowskiego z 1992 r. pozwalają na bezpośrednią komunikację między kompetentnymi sądami i innymi organami Umawiających się Stron, czyli bez konieczności zwracania się do sądów wyższej instancji, centralnych organów wymiaru sprawiedliwości, przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych. Ponadto osobie zainteresowanej (*powód*) przyznano prawo do kierowania wniosku o wykonanie orzeczenia sądowego bezpośrednio do kompetentnego organu egzekucyjnego. Wskazane wykonanie odbywa się zgodnie z ustawodawstwem państwa wezwanego, bez konieczności poprzedniego przeprowadzenia procedury uznania takiego orzeczenia obcego. Celem uproszczenia stosunków między Umawiającymi się Stronami w powyższym zakresie było umożliwienie szybkiego rozpatrzenia spraw wynikających ze sporów gospodarczych oraz wykonanie zapadłych w tych sprawach orzeczeń³⁶.

Natomiast porównawcza analiza przepisów, które są zamieszczone w porozumieniu kijowskim z 1992 r., konwencji mińskiej z 1993 r., w tym konwencji mińskiej w redakcji protokołu z 1997 r., oraz konwencji kiszyniowskiej z 2002 r., dowodzi, że różnią się one między sobą w zakresie procedury zwracania się o udzielenie pomocy prawnej oraz uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych. Odmienne od konwencji mińskiej

³⁶ Zob. postanowienia o tym zawarte w pkt. 4 orzeczenia Sądu Ekonomicznego WNP nr 01-1/2-06 z dnia 21.02.2007 r.: „Компетентные суды и иные органы государств-участников Соглашения от 20 марта 1992 года при оказании правовой помощи по хозяйственным спорам сносятся друг с другом, не обращаясь в высшие судебные инстанции, центральные и территориальные учреждения юстиции, органы внешних сношений и другие предусмотренные национальным законодательством запрашиваемого государства уполномоченные органы (статья 5 Конвенции от 22 января 1993 года)”.

z 1993 r. (art. 5), która przewiduje możliwość komunikowania się za pośrednictwem organów centralnych³⁷, protokół z 1997 r. (art. 5) i konwencja kiszyniowska z 2002 r. (art. 5) poszerzyły możliwość bezpośredniego komunikowania się organów centralnych o bezpośrednie komunikowanie się właściwych organów regionalnych oraz innych kompetentnych organów.

Na uwagę zasługuje także dokonane w konwencji kiszyniowskiej z 2002 r. uzupełnienie postanowień w zakresie języka stosowanego we wzajemnym obrocie. Wszystkie powołane akty normatywne przewidują, że odpowiednie organy wymiaru sprawiedliwości we wzajemnych stosunkach posługują się językami państwowymi Umawiających się Stron albo językiem rosyjskim (art. 17 konwencji mińskiej z 1993 r., w tym także w redakcji protokołu z 1997 r., oraz art. 17 ust. 1 konwencji kiszyniowskiej z 2002 r.). Przy czym w konwencji kiszyniowskiej przepis art. 17 został uzupełniony o ust. 2, wskazujący, że w sytuacji przekazywania dokumentów w językach państwowych Umawiających się Stron konieczne jest dołączenie do nich tłumaczenia na język rosyjski.

8. Wnioski końcowe

Procesy ujednolicania prawa prywatnego międzynarodowego zachodzą zarówno na poziomie globalnym³⁸, jak i regionalnym: w ramach Unii Europejskiej, a wcześniej w państwach Beneluksu i Skandynawii³⁹, na terenie amerykańskim⁴⁰ i na obszarze państw należących do Wspólnoty

³⁷ Istotne jest to, że w myśl art. 5 konwencji mińskiej z 1993 r. kompetentne organy wymiaru sprawiedliwości Umawiających się Stron komunikują się między sobą za pośrednictwem organów centralnych, do których zaliczane są sądy, organy prokuratury oraz inne organy właściwe w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych.

³⁸ Przykładem ujednolicenia prawa prywatnego międzynarodowego na świecie są konwencje przyjęte w ramach działalności Haskiej konferencji prawa prywatnego międzynarodowego (HKPPM). Zaczęła ona prace w formie konferencji dyplomatycznych, a jej pierwsze zebranie odbyło się w 1893 r. Zob. więcej o działalności i pracach prowadzonych przez HKPPM: H. Van Loon: *The Hague Conference on Private International Law: Current problems and perspectives*, s. 19—41; В.В. Попко: *Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької Конференції* [Ujednolicenie norm prawa prywatnego międzynarodowego w ramach Haskiej konferencji prawa prywatnego międzynarodowego], [Dysertacja]. Kyiv 2006.

³⁹ Zob. P. Mostowik: *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem...*, s. 118.

⁴⁰ O ujednolicaniu prawa prowadzonym pod auspicjami Organizacji Państw Amerykańskich w zakresie międzynarodowej procedury cywilnej zob. Г.А. Цірат: *Досвід уніфікації в сфері міжнародного цивільного процесу, що відбувається під егідою Організації*

Niepodległych Państw. Po pierwszej wojnie światowej podjęto także próbę ujednolicenia prawa prywatnego międzynarodowego państw słowiańskich⁴¹.

Obowiązywanie na terytoriach państw WNP międzynarodowych aktów normatywnych w zakresie współpracy prawnej w sprawach cywilnych warto przede wszystkim rozpatrywać z perspektywy procesu dezintegracji Związku Radzieckiego po jego rozpadzie, a także biorąc pod uwagę potrzeby obrotu osobowego i gospodarczego między państwami, które wcześniej wchodziły w skład ZSRR. Istniała bowiem potrzeba rozwiązania problemów i uregulowania stosunków, które często powstawały między osobami pochodzącymi z różnych państw WNP. Obecnie proces ujednolicenia prawa jest kontynuowany tylko między niektórymi państwami Wspólnoty. Od początku nie uczestniczą w nim państwa bałtyckie. W ostatnich latach nastąpił natomiast spadek zainteresowania kolejnymi konwencjami państw, które pierwotnie uczestniczyły w regionalnym procesie unifikacji międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, tzn. są stronami konwencji mińskiej z 1993 r. Nie wszystkie państwa konwencyjne przystąpiły do protokołu zmieniającego tę konwencję z 1997 r. Jedynie sześć z nich wyraziło chęć do jej kontynuacji w zakresie międzynarodowej współpracy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, związując się rozbudowaną konwencją kiszyniowską z 2002 r. Do konwencji z 2002 r. między innymi nie przystąpiła Rosja. Uzasadnieniem takiego stanu rzeczy może być jednak zarówno okoliczność, że ostatnia z wymienionych konwencji powtarza rozwiązania protokołu z 1997 r., jak też jej zbytnia kazuistyka i rozbudowanie przepisów dotyczących spraw karnych. Ponadto zachodnioeuropejskie dążenia niektórych państw, w szczególności Ukrainy, powodują podejmowanie działań zmierzających do uściślenia współpracy z Unią Europejską, niejako kosztem regionalnej współpracy wschodnioeuropejskiej i azjatyckiej.

Американських Держав, Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 101 [Частина I]. 2011, s. 144—151.

⁴¹ Zob. A. Maczyński: *Próba ujednolicenia prawa prywatnego międzynarodowego państw słowiańskich*. W: A. Maczyński: *Rozprawy i studia z prawa prywatnego międzynarodowego*. Warszawa 2017, s. 61—75.